

Szakmai beszámoló

Klebensberg Kunó Ösztöndíj

Székely Miklós, MTA BTK Művészettörténeti Intézet

2018. szeptember 1-30, Róma

Előzmények

Az 1911-es római nemzetközi kiállítással korábbi kutatásaim során már több lépésben foglalkoztam, megírtam a magyar pavilon építéstörténetét, a publikált katalógusok alapján részlegesen rekonstruáltam a kiállított műveket és bemutattam a magyar művekkel kapcsolatos kritikai visszhangot. A kiállítással kapcsolatos levéltári és fényképtári feltárás korábban nem történt meg, ennek idén szeptemberi elvégzésével sikerült olyan jelentős forrásanyagot feltárni, amelyek jelentős mértékben bővítik a dualizmus kori modern magyar művészet legnagyobb külföldi bemutatkozásáról meglévő ismereteinket. A helyszíni levéltári kutatást fotótári munka egészítette ki a pályázati anyagnak megfelelően, a korábbi kutatásaim során ugyanis nem bukkantam a magyar tárlatot ábrázoló fotográfiákra. A kiállítási enteriőrök fényképezése a 20. század elejének már bevett gyakorlata volt. Az 1911-es római kiállítási enteriőrökről készült – és pár évvel ezelőtt római közgyűjteményekbe került – felvételek a kiállítás és a tárgyak történetének alapvető forrásai. Ahogy azt a pályázati anyagban is jeleztem, az utóbbi egy évtizedben Olaszországban is számos korábban nehezen kutatható fényképgyűjtemény és fotótári anyag vált elérhetővé, ezek közül kettőben sikerült archív, magyarul még publikálatlan felvételekre bukkannom az 1911-es magyar „Műcsarnokról”.

Ebben a kutatási beszámolóban a pályázatban megjelölt és felkeresett római levéltárak, könyvtárak és fényképtár közül azokat veszem sorra, amelyekben az 1911. vi magyar kiállítással kapcsolatban új, érdemi képi vagy írott dokumentumokat találtam. A releváns anyagot nem őrző táruk adatait, a kutatást segítő szakemberek elérhetőségeivel együtt a beszámoló végén közlöm. A beszámoló a fellelt anyag jelentőségére kíván rávilágítani, a bőséges források áttekintése, elemzése és hosszabb értékelő tanulmányban való közlése a jövő év feladata lesz.

Levéltárak

Diplomáciatörténeti Dokumentációs Központ – Diplomáciatörténeti Levéltár / Documentazione Storico Diplomatica - Archivio Storico Diplomatico (ASD)

A pályázati terv egyik eleme a magyar részvétel, meghívás körülményeinek a tisztázása volt. Az olasz külügyminisztériumi levéltár őrzi a magyar részvétellel kapcsolatos legtöbb forrást. A külügyminisztériumi levéltár jelentősége abban a már ismert tényben is keresendő, hogy az 1911. évi világkiállításra Magyarország a Monarchia Külügyminisztériumán keresztül kapott meghívást. A jelentős európai ipari nagyhatalmak már igen korán érdeklődtek a részvétel iránt, a francia, a brit, a belga és a spanyol kormány 1909 tavaszán jelezte hivatalosan részvételi szándékát.¹ A felkínált bemutatkozási lehetőségről a magyar kormány csak 1909 telén döntött, de kezdetben csak egy helyszínre terveztek magyar kiállítást. A magyar minisztertanács Wekerle Sándor vezetésével 1909. december 5-i ülésén csak a Fővárosban, Rómában rendezendő bemutatón való hivatalos magyar részvételt támogatta, a torinói lehetőségét elvetette. Pár héttel később, a 1909. december 27-i ülésen végül mégis arról határozott, hogy az ország vegyen részt a világkiállítás Torinóban megrendezendő részén is. A római magyar kiállítás szervezéssel miklósvári Miklós Ödönt főrendiházi tagot bízták meg.²

A bécsi nagyköveti jelentések, a budapesti olasz konzulátus anyagai, az olasz kabinet külügyi vonatkozású iratai és végül a politikai ügyek dokumentumaiból nagyon pontos képet bontakozott ki a római magyar részvétel körülményeiről. Az iratokból egyértelműen kiderül a magyarországi események kiemelt szerepe az olasz külpolitikai elemzésekben. A nemzetiségi kérdés mellett, a szövetségi rendszerek miatt a közös hadsereg ügyei, az ezzel kapcsolatos költségvetési viták, az osztrák-magyar parlamenti delegációk által tárgyal kérdések, Magyarország balkáni kereskedelmi kapcsolatainak kiépítése, a magyar-török kereskedelmi együttműködések, a magyar iparoktatás helyzete, Horvátország helyzete, a szerb-horvát közeledés, valamint az idős császár és király egészségi állapota heti elemzések témái voltak. A nagyköveti és konzuli jelentések tárgyalását a kormánykabinet üléseinek jegyzőkönyveiben, valamint a politikai ügyeket tartalmazó külügyminiszeri iratokban lehet pontosan nyomon követni.³ Az iratokból az derül ki, hogy Monarchiával kapcsolatos olasz politika kialakításában

¹ Archivio Storico della Città di Torino. Gabinetto del Sindaco. 317/15 (1909), 14. (1909. március 27.)

² Miklósvári Miklós Ödön kinevezése az olasz kormány kezdeményezésére történt, ebben szerepet játszhatott aktív tevékenysége a római székhelyű Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet magyar megbízottjaként. MOL K26. 1911/XXXIX/624.

³ Gabinetto Archivio di Gabientto 1904–1922 busta 2, 9bis, 21, 26. Gabinetto Archivio riservato 1904–1922 busta

a magyarországi események elemzése nagy jelentőséggel bírt, sok esetben a Monarchia közös álláspontjának fényében elemezték a budapesti fejleményeket, híreket, eseményeket, véleményeket. A konzulátusi anyagok közül a budapesti konzulátus iratcsomója a legrészletesebb a Monarchia egyéb városaiban működő olasz konzulátusok közül (Brünn, Prága, Zara, Innsbruck, Zágráb, Szarajevó) csak a Róma szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró Fiumében működő képviselőtársaság dossziéja terjedelmesebb.⁴

A Monarchia és Olaszország kapcsolataira vonatkozóan jelentős mennyiségű és mélységű forrást őriz ez a levéltár, a magyar vonatkozású diplomáciai iratanyag tételes feltárását feltétlenül javaslom!⁵

Központi Állami Levéltár / Archivio Centrale dello Stato

A Központi Állami Levéltár fondjaiban elsősorban az olasz egység 50. évfordulója kapcsán szervezett állami ünnepségeken résztvevő magyar parlamenti-, és kormánydelegációk programjával kapcsolatos iratok maradtak fent. Az ünnepségekre és a pavilon megnyitására érkező magyar parlamenti delegációt fogadta az olasz király, az ezzel kapcsolatos iratokat a királyi ház fondja tartalmazza. Ugyancsak innen ismerhető meg a kiállítás szervezőinek teljes névsora, amelyet a kitüntetésekkel kapcsolatos levelezések tartalmaznak. Ezek a névsorok a korábbinál pontosabb képet adnak a szervezőbizottság tagjainak feladatáról, az egyes minisztériumok szempontjairól. A tagok közötti kapcsolatok feltárása új összefüggésekbe helyezi majd a külföldi magyar reprezentációval megbízott személyek társadalmi hálózatát.⁶

Róma Főváros Várostitörténelmi Levéltára / Archivio Storico Capitolino di Roma Capitale (ASC)

Az eddig is ismert volt, hogy új Olaszország évfordulójának megünneplésére az építészet kitüntetett szerepet játszott. Az egyes történelmi régiók sajátos építészeti hagyományait tükröző pavilonokban rendezték meg kiállításait, a központi pavilonokat három nagy történelmi korszak: a klasszikus antik római, a reneszánsz (illetve barokk), valamint az olasz

2 bis, 3, 5. Illetve Affari politici 1891–1916 Serie P busta 97, 98, 99.

⁴ ASD, Rappresentanza italiana a Vienna 1862-1938, mutatókönyv, 203, 207, 219, 223, 229, 236, 242 sz. csomók.

⁵ Elsősorban: Rappresentanza Vienna, Consolato Budapest, Affari Politici, Gabinetto. Az iratok mutatókönyvvel jól kutathatók, a kutatási engedélyhez a Római Magyar Nagykövetség által kibocsátott Nota Verbale szükséges.

⁶ Real Casa Ministero della Real Casa Divisione I Segreteria Reale 1911 Busta 558, 559. Real Casa Ufficio di segreteria reale 1911 fasc 78. Presidenza del Consiglio dei Ministri 1911 fasc 3, 9.

állam létrejöttének és a nemzeti felkelés (Risorgimento) idejének építészeti stílusában tervezték. Az antikvitást nem csak az építészet eszközeivel, hanem egy régészeti kiállítással is megidézték. A Rodolfo Lanciani által tervezett régészeti bemutatóról eddig is rendelkezésre álltak adatok, az Archivio Storico Capitolino gyűjteményében előkerült egy mindezidáig pontosan nem ismert magyar kiállítás katalógusa is.⁷ Az ókori Pannonia és Dacia művészetét összesen 59 emlékeiken keresztül szemléltette a tárlat, domborművek, szobrok, oszlopfejek mellett a nagyszentmiklósi kincs másolatai, valamint az 1881–1904 közötti aquincumi ásatás nemzetközileg még kevésbé ismert tárgyait mutatták be Rómában. A tárlatra a Magyar Nemzeti Múzeum mellett a kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület és a gyulafehérvári Régészeti Egyesület kölcsönzött tárgyakat. A városi levéltárban őrzött katalógus a Magyarországon előkerült ókori római emlékek egyik első nemzetközi kiállításának egyedülálló emléke, amelynek segítségével nem csak a kiállítás rekonstruálható, hanem azok a művek is ismertek, amelyeket a 20. század elején egy reprezentációs célokat szolgáló külföldi bemutató kapcsán a legfontosabbnak ítélt a magyarországi régészet.

Fényképtárak

Központi Katalógizáló és Dokumentációs Intézet / Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione (ICCD)

A több százezer fényképfelvételt őrző dokumentációs központ három olyan külső felvételt őriz az 1911-es római magyar pavilonról, amelyek révén az eddigieknél sokkal pontosabb érthető az épület. A tervezésre kiírt pályázat első díját Hoepfner Guido és Györgyi Géza, a másodikat a Bálint Zoltán és Jámbor Lajos-páros, míg a harmadikat Almási Balogh Lóránt nyerte. A római magyar Műcsarnokról született publikációimban csak metszetek és távolról készített fényképek segítségével volt eddig módomban leírni az épülete.⁸ Az 1911-es világkiállítás magyar vonatkozású cikkei döntően a torinói magyar pavilonnal, illetve a magyar képzőművészeti bemutatóval foglalkoztak, a római magyar pavilont lényegesen kevesebbszer említik. A pavilon a tömegalakítás és a külső díszítés szempontjából – feltételezhetően a kivitelezés folyamán, a

⁷ Esposizione archeologica alle Terme Diocleziane. Catalogo della mostra ungherese. Roma, Armando di Fazio, 1911.

⁸ Az 1911-es római jubileumi világkiállítás magyar pavilonja. in: *Művészgenerációk - a Györgyi-Giergl Család három évszázada*. Szerk. Basics Beatrix, Kiállítási katalógus. BTM. Budapest. 2007.

kiállítási igények miatt – nagymértékű változáson ment át, a belső téralakításon kívül nehéz azonosságot találni a pályázatra beadott terv és a végső kivitelezés között.⁹

Az újonnan megismert felvételek két szempontból jelentősek. Egyrészt a felvételek ismeretében világosság vált az alaprajzi elrendezés. A felépült pavilon hosszanti oldalának közepén nyíló, két óriás pillérrel határolt fedett előcsarnok antik templomok portikuszára hasonlított. A bejárat kiugró tömbjének két szélét egy-egy kisebb pillér zárta le. Az előtér medencés kialakítású, a felülvilágítós termek tömbjeit alacsony hajlásszögű, gúla alakú üvegtetőzettel fedték. A félköríves sarokpavilon helyett kétszintes árkádos-loggiás lezárást kapott az épület főút felőli homlokzata, itt helyezték el a cukrászdát. A főút melletti pavilon reprezentativitását a monumentális kiképzésen túl a bejárat előtti szabad tér is kiemelte.

Az ICCD-ben őrzött három felvétel egyike, ltsz: FFC014496

A felvételek építészettörténeti jelentősége másodsorban abban rejlik, hogy a római magyar pavilont pontosan elhelyezi a Monarchia korának magyar pavilonépítészetében. Az 1911-es olaszországi ünnepségsorozat két magyar pavilonja, Torinóban és Rómában, az 1896-1914 közötti két évtized magyar kiállítás-építészetének népies szecessziós fősohrába tartoztak. A korszak magyar kiállítási pavilonjaira egyöntetűen ez az építészeti gondolkodás volt jellemző, a római magyar Műcsarnok előképének Maróti Géza 1906-os milánói enteriőr-pavilonja és 1909-ben átadott velencei műcsarnoka, a Kármán–Ullmann-páros 1906-os

⁹ A korabeli szakajtóban közölt illusztrációk alapján két terv készült a magyar képzőművészeti pavilonra. A Művészet című folyóirat 1910. évfolyamában számol be a pályázatról, majd a díjnyertes pályaművet is reprodukálták. A korábban a pavilonról ismert vizuális forrásokat lásd: Művészet. 1910. 9. évf. 3. szám. 177–178. Illusztráció: 180. Vasárnapi Újság. 1911. április 9. 1. Művészet. 1911. 10. évf. 4. szám. 225.

bukaresti magyar pavilonja, szűk értelemben vett kortársai pedig az 1910. évi bécsi vadászati kiállítás magyar vadászkastélya és az 1911-es drezdai higiéniai világkiállítás Jendrassik Alfréd által tervezett pavilonja, illetve a már említett 1911-es torinói kiállítási csarnok tekinthető. Ez egyben megerősíti azt a korábbi felvetésemet, hogy a népies és szecessziós elemeket vegyítése határozta meg a 20. század első két évtizedének hivatalos reprezentációs célú magyar építészetét.

A római magyar Műcsarnok felépítése azonban hosszas diplomáciai egyezkedés eredménye volt. 1909 októberében a Monarchia római nagykövete még arról tájékoztatta San Marino grófot, a szervezőbizottság vezetőjét, hogy Ausztria és Magyarország kormányai nem akarnak önálló pavilont építeni. San Marino a megbízottak kinevezésének sürgetésével igyekezett nyomást gyakorolni Ausztria és Magyarország részvétele érdekében. Érvelésében, miszerint „*hasonló politikai és művészeti súlyú országok saját nemzeti pavilonjaikban állítanak ki*” Franciaországra, Németországra, Nagy-Britanniára és a skandináv országokra utalt.¹⁰ 1910. január 23-án a közös külügyminisztériumnak küldött értesítésben már az önálló magyar pavilon felépítéséről tettek említést.

Az ICCD-ben őrzött három felvétel egyike, ltsz: FB004034_39

¹⁰ MOL K26. 1911/XXXIX/5566. irat melléklete.

Az egyes nemzeti kiállítások saját maguk tervezte épületekben kaptak helyet ez alól csak az olasz szépművészeti pavilonban jelentett kivételt, ebben az épületben mutatkozott be Dánia, Svédország és Norvégia, Görögország, Bulgária és Kína, az épület mellékszárnyaiban pedig Hollandia, Svájc és Argentina nemzeti kiállításait helyezték el. Anglia, Japán és Spanyolország pavilonjai a főépület mögé kerültek. Kiemelt helyen és reprezentatív pavilonok között a főbejárat után, attól nyugatra sorakoztak Oroszország és Ausztria pavilonjai, a francia és az amerikai a főút mellett, valamint a német és a magyar a főút mentén, a Valle Giulia melletti dombon kapott helyet. A most feltárt olasz külügyminisztériumi iratok fényében kiemelkedő jelentőségű a Peter Bajalović tervei alapján készült szerb pavilon, amely a rigómezei csata emlékére épített ortodox templom mása volt. Hangsúlyos szerepet kaptak benne Ivan Meštrović szerb történelmi tárgyú szobrai. Ennek különös jelentősége van abból a szempontból, hogy a külügyminisztériumi levelezésben is gyakran tárgyalt szerb-horvát közeledés egyik látványos jeleként 1910-re, a római magyar pavilon felépítésére vonatkozó budapesti döntéssel egy időben, Zágrábban úgy határoztak, hogy a horvát nemzeti képzőművészeti kiállítást nem a magyar, hanem a szerb pavilonban kap helyet.

A magyar pavilon előkészítése azonban megindult, a miniszterelnökség 50 000 koronát azonnal átutalt Rómába az építkezés költségeire. Az eddig is ismert volt magyar levéltári forrásokból, hogy a kivitelezés lebonyolításával Guglielmo Calderinit bízták meg, a pedig kivitelezést Menotti Lazzarini és Demetrio Meacci római építési vállalkozók kapták meg. Az Archivio Centrale dello Stato könyvtárának szabadpolcain elérhető hivatalos cím és cégjegyzék, a *Guida Monaci* 1910-es kiadása Guiglielmom Calderinit építészként, egyetemi tanárként és az 1911-es római ünnepek szervezőbizottságának tagjaként is említi, akinek legjelentősebb alkotása az 1887–1910 között felépült római Igazságügyi Palota volt, az 50 éves évforduló alkalmából ő tervezte az umbriai pavilont. Ezek alapján nem tűnt valószínűtlennek, hogy a magyar pavilon helyi tervezőjeként valóban része volt az épület megtervezésében, illetve a kivitelezés irányításában. Az erre vonatkozóan a magyar levéltári iratokban talált, a személyére vonatkozó említés tisztázása érdekében áttekintettem a Perugiában őrzött Calderini hagyatékot is, amely az építész 1916-ban bekövetkezett halálát követően került vissza szülővárosába.¹¹ Annak ellenére, hogy az építész kései, ezért feltételezhetően jól dokumentált korszakára esett az 1911-es római tárlat, a magyar pavilon dokumentációja, illetve azzal kapcsolatos tervek, levelezés nem került elő.

¹¹ Fondazione Accademia di belle arti Pietro Vannucci di Perugia, Fondo Guglielmo Calderini. Forrás: <http://siusa.archivi.beniculturali.it/cgi-bin/pagina.pl?TipoPag=comparc&Chiave=308782>. (2018. 09. 29.)

Római (Vároštörténeti) Múzeum / Museo di Roma

Az 1911-es római magyar Múcsarnok hangsúly ebben az esetben a reprezentatív tereken van, amelyek megfelelő kialakítása egy kiállítási épület esetében különleges jelentőséggel bír.

Az elmúlt években szerezte meg a Római (Vároštörténeti) Múzeum Carlo Coretti 225 tételből álló sztereó diapozitív hagyatékát, amely a kiállítás két fő csoportját, a Piazza d'Armin álló olasz régiós pavilonokat és a Valle Giulia-ban álló művészeti kiállításoknak otthont adó épületeket rögzítette.¹² Coretti sorozatának jelentősége abban rejlik, hogy szinte minden pavilonról készített enteriőr fotókat is, amelyek segítségével az eddigi ismereteinknél pontosabban lehet rekonstruálni a magyar pavilon kiállítását. A Hoepfner-Györgyi páros magyar kiállítási épületéről készített kép a legnagyobb külföldi pavilonról készített sorozatnak számít, hasonló nagyságrendben csak a francia (9 felvétel) és a spanyol (7 felvétel) pavilonról készített felvételeket a fotós. A többi nemzeti kiállításról kisebb, pár tételes sorozatok készültek (Japán 1, Anglia 1, Belgium 2, Németország 2, Ausztria 3, Oroszország 4, USA 4, Szerbia 5).

A magyar pavilont ábrázoló tizenegy felvétel közül három műtárgyfotó, két felvételen az épület külső része látszik, a további hat pedig értékes enteriőrfelvétel. A felvételek részletes elemzésére majd a kutatási eredményeket összesítő tanulmányban fogok sort keríteni, de annyi érzékelhető, hogy az 1911-es római tárlat anyaga az 1867 óta önálló magyar kultúrpolitika kezdeteivel, és az ez idő alatt végbement művészeti fejlődést mutatta be, az 1909 utáni kultúrpolitika prioritásainak megfelelően a római képzőművészeti kiállítást a modern magyar művészet bemutatására használták fel.¹³

A magyar művészeti kiállítás fő vezérelve, azaz a 19. század második felében született alkotások bemutatása és a katalógus tanulmányai eltérő művészettörténeti narratívát vázoltak fel. A katalógust olvasó látogató egyszerre kapott két, egymással ugyan számos pontos összeérő, de valójában párhuzamos írásos és képes ismertetést a magyar művészet 19. századi történetéről. A római múcsarnokban látott művek csak részben illusztrálták a katalógus tanulmányaiban leírt művészeti fejlődési ívet. Ennek oka a világkiállítás szabályzata és a katalógus szerkesztési elve közötti különbség volt. A szabályzat előírta, hogy csak az olasz egység létrejötte óta eltelt időszakban született műveket lehetett kiállítani, a magyar katalógus

¹² Museo di Roma, Archivio Fotografico, Fondo Carlo Coretti.

¹³ A nemzet és művészet témakörének artikulálását az olasz bizottság tagjai mellett miklósvári Miklós Ödön is kiemelte a magyar képzőművészeti kiállítás katalógusának előszavában. „*A magyar kormány habozás nélkül eldöntötte, hogy Magyarország is részt vesz a nemzetközi képzőművészeti bemutatón Rómában, a nemzeti alkotó szellem és függetlenség legméltóbb módján.*” Miklós 1911, 3–8.

pedig a nemzeti újjászületés reformkori eszméjének teljes körű bemutatása érdekében a 19. századi magyar művészet egészét tárgyalta.

A külföldön szervezett egyéni magyar tárlatok rendezője a Modern Művészet szerkesztője, Lázár Béla volt, aki az 1901-es velencei, az 1903-as bécsi és az 1904-es düsseldorfi kiállítások sorát folytatta a párizsi Georges Petit szalonjában, elsőként Paál László „*Un peintre hongrois de l'école de Barbizon*” című kiállításával 1906 telén. Szinyei mellett négy további, Bécsben, Párizsban és Londonban már régóta jól ismert nagy magyar festőfejedeleme Székely Bertalan, Munkácsy Mihály, Benczúr Gyula és László Fülöp műveivel találkozhattak a római tárlat látogatói. Székely tizennégy, Munkácsy tizenkét, Benczúr és László Fülöp egyenként tíz-tíz képpel szerepelt. Székely és Benczúr elsősorban akadémiai, mesteriskolás oktatói tevékenységéért, a külföldön nagy karriert befutott és a legsikeresebb magyar művész, Munkácsy Mihály és a modernnek tartott László Fülöp pedig jelentős külföldi recepciója miatt volt megkerülhetetlen. A Coretti féle sorozat egyik művészettörténeti jelentőségét éppen a Munkácsy művek olaszországi kiállításának dokumentálása adja, amely alapján pontosabb képet alkothatunk nem csupán a kiállításról, hanem a művek recepcióját meghatározó kurátori koncepcióról is.

Részlet a római magyar kiállításból, ltsz: AF - 8671 - VIII,15

Részlet a római magyar kiállításból, ltsz: AF - 8671 - VIII,15

A felvételek megerősíthetik azt a korábbi felvetést, hogy a római magyar kiállítás középpontjában Munkácsy mellett Szinyei Merse Pál életműve állt. A római kutatás során feltárt enteriőrképeknek köszönhetően immár világosan körvonalazódik az a kurátori

koncepció, amely jól illeszkedik az 1900-as évek elejétől megerősödő kiállításpolitikába, amely célként fogalmazta meg „*bemutatni Európának egy nagy magyar festőt, tökéletesen el lehessen érni s a magyar művészet bemutathassa erejét.*”¹⁴ Az ekkorra már kanonizált, világhírű Munkácsy Mihály mellett a külföldön is elismertetendő nagy magyar művészek közé Paál László, Mészöly Géza és Szinyei Merse Pál tartozott.

A magyar művészeti tárlaton bemutatott anyag utólag már világosan kirajzolódó egyenetlenségeiből adódóan egyszerre reprezentált túl egyes és „hallgatott el” más tendenciákat. Ezt az egyenetlenséget az 1909–1911-es időszakban a magyar képzőművészeti életben elkezdődő heves viták és elváló utak is indokolhatják. Elegendő Székely Bertalan halálára és életművének kisajátítási kísérleteire, a politika és művészet kapcsolatát még jobban elmergesítő és a művésztársadalmat polarizáló Tisza-vitára, a Művészház megjelenésére és a Nyolcak kiállításaira utalni. A magyar festészet közelmúltjának bemutatását célul kitűző egyik gyűjtőpontjában Szinyei Merse Pál művészete állt összesen tizenkilenc alkotással. A *Majális* alkotóját a századforduló fiatal és elsősorban Nagybánya első festőnemzedékéhez tartozó alkotói fedezték fel újra és tartották követendő példának saját esztétikai elveikben. Szinyeinek a magyar festészeti hagyományba történő elhelyezése után a következő logikus lépés a külföldi közönség előtti megismertetése, az egyetemes kánonba emelése volt. Ennek kísérletét láthatjuk a római tárlaton. A célt azonban nem egy tehetséges alkotó, hanem a „magyar impresszionizmus” bemutatása volt, amely végső soron a magyar művészet fejlettségének szemléltetését jelentette. A *Majális* mellett a mester korai, a francia impresszionizmus megjelenésével párhuzamosan, 1869–1874 között készült alkotásai voltak láthatók: *Hinta*, *Ruhaszáritás*, *Lilaruhás hölgy*, *Műterem*, *Rococo*. A *Majális*nak a katalógusban olvasható olasz címadása – Déjeuner sull’erba – is talán visszautalás lehetett Manet *Reggeli a szabadban* című (franciául Déjeuner sur l’herbe) alkotására.

Szinyei külföldi megismertetésére, kultúrpolitikai szempontok szerinti tudatos recepciójára utalhat a datálás feltüntetése is. A katalógusban ugyanis kizárólag a korai Szinyei-művek mellett szerepelt datálás, ez a többi, majdnem hatszáz művel összehasonlítva első látásra feltűnik az olvasónak. A szerkesztési gyakorlat szerint a művek esetében az alkotó neve, a mű címe, és technikája mellett a tulajdonosra, illetve az árusításra vonatkozó adatok szerepeltek. A kiállítás rendezői és a kötet szerkesztői a magyar mester korai alkotásai datálását azért

¹⁴ N. n. *Magyar művészek Párizsban*. Modern Művészet. 1905. 144. Így írt erről a Modern Művészetben valószínűleg Lázár Béla: „*Vannak. Elsősorban Paál László, Mészöly Géza és Szinyei Merse Pál. Ők a mai európai ízlésnek megfelelnek, mind a három teljes, kész, egymástól nem függő, nagy egyéniség, az úttörők sorából, a mesterek mesterei, mind a három sajátosan magyar, nemzeti érzést kifejező művész.*” N. n. *Művészetünk külföldön*. Modern Művészet. 1905. 44.

tüntethették fel, hogy az ekkorra már kanonizált francia impresszionistákkal párhuzamba állítsák. Ezen korai Szinyei-művek datálása a katalógusban tehát immár nem a hazájában elismert művészfejedelem előtti tisztelgés, hanem a modern magyar művészet európai tendenciákkal való párhuzamosságát hirdető szerkesztői fogás volt. Ez a meggyőződés az 1910 körüli évek magyar kultúrpolitikáját alapvetően áthatotta.

Összefoglalás

A kutatóút során feltárt dokumentumok több lényeges szempontból pontosítják az 1911-es római magyar pavilonról és kiállításáról meglévő tudásunkat. Világosság vált az épület fő és egyik oldalhomlokzata, amely az eddig ismert ábrázolásokkal és alaprajzzal együtt pontosan elhelyezhetővé teszi a kiállításépületet az Osztrák-Magyar Monarchia korának pavilonépítészetében. Az egyanebben az évben, az olasz egység 50 évfordulójára felépített torinói pavilonnal együtt a korszak magyar pavilonépítészetének lezárásai, összegzései. A két világháború közötti időszak pavilonépítésze már egy gyökeresen eltérő társadalmi, politikai közeg modernista építészeti gondolkodásának példái lesznek.

Az 1911-es római magyar Műcsarnokban rendezett kiállítás, jelenlegi ismereteink szerint a legnagyobb külföldi magyar bemutatkozásának tekinthető összesen 600 kiállított alkotással. A kiállított tárgyak listája alapján a bemutató nagyságrendjéről más korábban tudomásunk volt, azonban a kiállított tárgyak elrendezését nem ismertük, ez csak korlátozottan tette lehetővé a hazai és külföldi kritikai visszhang értelmezését. Ebből a szempontból jelentenek óriási előrelépést a kiállítás értelmezésében a kutatóút során megismert felvételek. Ez nem csupán az épület bejáratánál jobboldalt álló szoborcsoportot ábrázolja, hanem három műtárgyfotót és hét olyan interiőrfelvételt, amelyek alapvető új támpontokat adnak a kiállítás értelmezéséhez.

A levéltári anyagok közül sajnálatos módon nem került elő a magyar pavilonra vonatkozó teljes építészeti dokumentáció és iratanyag, amelynek meglétét az 1900-as párizsi világkiállítás magyar pavilonja és installációi kapcsán feltételezni lehetett. Az iratanyag lappangása, esetleg teljes megsemmisülése sem kizárt, valamint nem zárhatjuk ki azt a tény sem, hogy az olasz levéltári gyakorlat nem tartotta megőrzésre érdemesnek ezeket az iratokat. A római kiállításra vonatkozó iratok lappangását valószínűsíti az is, hogy a korábbi milánói és torinói kutatóútjaimon sem került elő a párizsihoz hasonló részletességű, építészeti tervdokumentációt is tartalmazó anyag annak ellenére, hogy a számba vehető levéltárak mindegyikében végeztem kutatásokat. A római kiállítással foglalkozó régebbi és újabb olasz

szakirodalomban sincs erre vonatkozó levéltári hivatkozás, amelyek közül számos 2011 körül jelent meg az ünnepségsorozat centenáriuma. A római magyar jelenléttel kapcsolatban feltárt olasz levéltári források mindazonáltal igen jelentősek a római kiállítótér központi, kiemelt pontján felépített magyar pavilon és nagyszámú műtárgyat felvonultató kiállításának megértése szempontjából.

A levéltári források elemzése várhatóan megerősíti és az olasz politika és diplomácia területének forrásaival is alátámasztja azt a korábbi megállapításomat, amely a 20. század eleji olasz értelmiség és művészi-építészeti közege Magyarország iránti fokozott érdeklődés volt jellemző. Minden nemzetközi rangú rendezvényhez hasonlóan Olaszország mint rendező állam számára ez az alkalom is fontos reprezentációs lehetőségnek számított nemcsak a nemzetközi, hanem a hazai közvélemény előtt is. A kiállítás építészeti megoldásai az olasz nemzeti stílusról már évtizedek óta zajló viták kereszttüzébe kerültek, a modern magyar művészet és építészet inspirációs forrásként jelent meg az olasz értelmiség számára, ebben játszottak jelentős szerepet az 1902 és 1911 között megrendezett olaszországi magyar kiállítások. Ennek oka, hogy az 1861-ben kivívott függetlenség komoly önazonossági válságba sodorta az olasz értelmiséget, a modern olasz nemzeti karakterre, ennek építészeti és művészeti jellegzetességeire többen, többféle választ igyekeztek adni. A századforduló a nemzeti jellegről zajló élénk diskurzus ideje volt, a vita a nemzeti reprezentáció minden jelentkezésekor újra és újra fellángolt. A modern magyar művészet és építészet az olasz értelmiség korabeli vitáinak ehhez a fontos kérdéséhez adott lehetséges iránymutatást. Az olasz sajtó és értelmiség kiemelt érdeklődése a modern magyar építészet és művészet programjának szólt, amely a vezető olasz kritikusok jelentős része számára egyszerre mutatott modern és nemzeti jellegzetességeket. Az 1902-es torinói Iparművészeti Kiállítás óta eltelt majd egy évtizedben az olasz művészeti élet egyre nagyobb lelkesedéssel fordult a magyar építészet és művészet újabb eredményei felé. A jelen kutatás keretében feltárt, az olasz királyi házhoz és az olasz diplomáciához kötődő források a Magyarország iránti kiemelt érdeklődés politikai vetületeire mutatnak rá. A feltárt források alapján az 1911-es római magyar „Műcsarnok” új értelmezését 2019-ben tervezem megjelentetni az *Ars Hungarica* vagy az *Enigma* folyóiratban, mindkét szerkesztő előzetesen elfogadta a témát publikálásra.

Budapest, 2018. november 22.

Dr. Székely Miklós

A kutatást segítő olasz szakemberek neve és elérhetősége:

A témával kapcsolatban releváns anyagokat őrző levéltárak:

Archivio dello Stato – Archivio di Architettura:

Flavia Lorello, flavia.lorello@beniculturali.it

Documentazione Storico Diplomatica - Archivio Storico Diplomatico:

nyilvánosan kutatható, szakember segítségét nem vettem igénybe

ICCD – ICCD Gabinetto Fotografico Nazionale:

Elena Berardi, ic-cd.gfnserviziofruizione@beniculturali.it

Museo di Roma:

Angela Maria D'Amelio, angelamaria.damelio@comune.roma.it

Fotójogok: Marina De Carolis, marina.decarolis@comune.roma.it

Archivio Storico Capitolino:

Maria Teresia De Nigris, mariateresa.denigris@comune.roma.it

A témával kapcsolatban releváns anyagokat nem őrző levéltárak és archívumok:

Archivi della Galleria Nazionale d'Arte Moderna:

Claudia Palma, gan-amc.fondistorici@beniculturali.it

Clementina Conte, clementina.conte@beniculturali.it

Bibliotheca della Galleria Nazionale d'Arte Moderna:

Giulia Talamo, giulia.talamo@beniculturali.it

Fondazione Accademia di belle arti Pietro Vannucci di Perugia - Calderini fond kapsán

Elisabetta Passerini, biblioteca@abaperugia.org

Mellékletek

- Hungarica-Kataszter adatlapok
- A Museo di Roma magyar vonatkozású Carlo Coretti fotográfiai anyaga